

Rudolf Deyl o svojem prvem ljubljanskem letu

Sredi letošnjega aprila je umrl v svojem praškem domu Rudolf Deyl (1878—1972), eden velikih čeških gledaliških umetnikov polpretekle dobe, igralec, ki je pred sedmimi desetletji pomagal graditi temelje poklicnega gledališča na Slovenskem. Kot član mladega dramskega ansambla je v letih 1898—1902 oblikoval na ljubljanskem odru vrsto klasičnih podob — bil je naš prvi Romeo in prvi Laert, pa tudi vrsto vlog v domačem repertoarju — od Jurčičevega Deselega brata do slikarja Dolinarja v krstni uprizoritvi Cankarjevega »Jakoba Rude«. V svoji knjigi »Zavesa je padla« (Praga 1946) je namenil posebno poglavje Ljubljani. Namesto nekrologa objavljamo — v prevodu prof. V. Smoleja — nekaj odstavkov, ki nam govorijo o gledališki podobi našega mesta ob koncu prejšnjega stoletja in o igralčevih prvih nastopih na ljubljanskem odru.

Delo Narodnega gledališča je bila skrb Dramatičnega društva. V Operi so biti angažirani pevci različnih narodnosti; Čehinji sta bili primadona Stropnická in koloraturka Št'astná; orkester je vodil Hilarij Beníšek. Edini Slovenec, bariton Josip Nolli, že starejši možak, živčno trzajoč z rameni, je imel krasen, mehek organ in veliko pevsko kulturo. Cvet opernega ansambla je pomnil boljše čase na velikih nemških in italijanskih odrih, sleherni v njem pa je imel z nami vred zasluge za razvoj domačega odra. Fedyczkowski, »junaški bas«, je ječal pod copato svoje žene. Mesto junaškega tenorja je zavzemal ogoreli Istran T. Rašković. Ženski in moški zbor je štel 26 oseb in je bil sestavljen večinoma iz pevcev amaterjev, v vsakdanjem življenju obrtnikov in tobačnih delavcev, a s krasnimi glasovi. Orkester je predstavljala vojaška godba pešpolka št. 27. Skušnje so se ob resnih težavah odvijale vsak večer v dvorani Narodnega doma, vendar so se pele opere Lohengrin, Aida in Dalibor, pri čemer je kajpada požrtvovalno statirala vsa Drama. Za vodjem Drame I. Borštnikom, ki je bil odšel v Zagreb, je postal glavni režiser Rudolf Inemann z angažmajem za vse leto. Razen njega so samo češke igralce vezale pogodbe na sedem mesecev sezone. Majhna počitniška gaža-sustentacija je nekoliko večala prejemke. Domače osebje je bilo plačano zgolj za čas gledališke sezone, sicer je vsak od domačih igralcev imel svojo osebno zaposlitev. Ante Verovšek, po telesu velikan, res

Mladi Rudolf Deyl

plastičen, zabaven predstavnik kmečkih tipov, je bil vrtnar! Znal je sijajno oblikovati karakterne vloge, pri čemer je uspešnost svojih postav podpiral s popolnim obvladanjem gorenjskega in dolenskega narečja. Danilo, na gledaliških deskah uglajen bonvivan, ni izdajal čevljarskega mojstra, njegova žena Avgusta, odlična, nadarjena igralka, ki je pozneje dosegala uspehe tudi za morjem, šarmantna subreta Polakova in nadarjena Ogrinčeva so predstavljali jedro slovenske Drame.

Ni dvoma, da bi se bilo slovensko gledališče brez pomoči čeških igralcev le stežka prebijalo in da so češki igralci s svojimi močmi postavljali ne samo temelj njegovemu razvoju, ampak so v vseh ozirih določali njegovo smer. Ljubljansko gledališče je bilo zelo priljubljeno pri podeželanih, bolj kakor pri

tako imenovanih srednjih slojih. V nedeljo so gledališče v celoti zasedli kmetje. Prišli so v pisanih prazničnih nošah, v barvastih telovnikih, s kučmami na glavah, da so zaploskali Desetemu bratu. Smejali so se tako, da so morali igralci igranje ustaviti, pa tudi solz jih ni bilo sram.

Hitro se mi je bližal dan, ko naj bi bil dokazal svoje igralske zmožnosti. Dneva me ni bilo strah. Naglasi in samoglasniki so mi sicer pogosto motili spanje, a dunajske skušnje so me pomirjale in odganjale zadrege. Toda pozabljal sem, da so v Ottovi šoli učitelji kritizirali študenta, zdaj pa naj bi bili moje zmožnosti vrednotili moji krušni očetje. Domišljavost ni bila moja slabost, in ker sem bil temeljito pripravljen, mi ni bilo težko verjeti tovarišem, ki so mi zagotavljali uspeh. Sleherni večer sem se veselo zabaval z njimi v krčmi Pri fajmoštru. Dobro razpoloženje mi je kvaril samo kisli cviček, belordeče vino, ki so ga imeli domačini zelo radi, meni pa je »skupaj vleklo usta in sukalo vrat«.

Dan pred prvo sezonsko predstavo 14. septembra 1898 je bila generalka. Stal sem veliko pred njenim začetkom pripravljen za odrom, prav nič razburjen, vznemirjen zgolj od nestrpnosti. Tedaj so mi prinesli mamino vzpodbudno pismo in brzojavko dr. Perdana z Vrhnike. Brzojavil je: »Nande, ne daj se — glavo pokonci!« Znova in znova sem požiral vrstice in tako nisem opazil, da so me speljale na dvorišče, kamor ni segel mili glas inspicientovega zvonca, ki me je iskal po vseh kotih. Začeta skušnja je bila po moji krivdi prekinjena in na mojo glavo se je usula jezna nevihta razkačenega režiserja. Dobro znamenje! Hrupna generalka napoveduje uspeh. Stvarnost je to vero spet potrdila.

Pod večer sem se počutil nekako slovesno, kakor na velik praznik. Pred predstavo pa me je prevzela čudna negotovost. Nisem se mogel spomniti niti enega stavka svoje vloge, po glavi se mi je vrtinčila mešanica temnih samoglasnikov in premičnih naglasov. Najrajši bi bil iz gledališča pobegniti. Ob četrtna osem so dvignili železno zaveso, v gledališču je nastal šum. Ko sem pogledal v avditorij, sem mogel videti množico ljudi in na njihovih čelih se mi je zdelo zapisano: »Za vsak spodrseljaž boš žel posmeh!« V intendantovo ložo moj pogled ni zablodil, tam se je imela odločiti moja nadaljnja usoda. Pozvoni. Čakam na svojem mestu, pripravljajoč se na nastop. Tik pred ukazom, naj nastopim, odkrijem, da nimam klobuka. Nastane beganje, na koncu mi nekdo potisne kdo ve čigav klobuk v roko in me porine na oder. Trenutek v zadregi stojim, strmim v temno globino parterja in odpiram usta. Govorim? Ne vem, a zdi se mi, da slišim zadrženo melodijo svojega glasu. Po nekaj mojih stavkih zavalovi po dvorani pridružen smeh. Telo mi oblije mraz. Moj partner me začudeno pogleda. Lesenim. Zdi se mi, da jeclam. Smeh spet predre do mojih ušes, zdaj razločnejše. Zakaj se smejejo? mi šumi v glavi. Vtem se spomnim besed župnika Perdana: »Nande, ne daj se!« Tedaj se v meni nekaj zravna. Sam pri sebi sklepam, da z odrskih desk ne odidem poražen, osredotočujem se, v meni počasi raste gotovost, in ko zavesa pade, me obkrožijo tovariši in me obsipajo s toplimi besedami hvale, občinstvo pa z nezadržanim ploskanjem izraža svojo zadovoljnost. — »Čemu pa so se ljudje smejali?« sprašujem začudeno. — »Temu, kako dobro ste zadeli barvo svoje vloge,« pojasnjuje režiser. — »Ah, zato,« si oddahnem, »jaz sem pa mislil, da zato, ker sem jecjal.« — Tisti večer mi je dišal kislasti cviček kot najprijetnejši napoj sveta. Moj poštenjak Lohr je v sliki iz življenja Omikanci dosegel pri kritiki in občinstvu

Rudolf Deyl kot Laert
v ljubljanskem Deželnem
gledališču l. 1899

priznanje. Nihče ni verjel, da sem Čeh, po drugačnem naglasu so sodili, da sem Hrvat. Druga moja vloga je bila vloga francoskega ministrskega uradnika v veseloigri *Gospod ravnatelj*, tej pa je sledila vlogica časnikarja Vilibalda v *Tylovih Jurčkovih sanjah*, kjer je naslovnega junaka predstavljal prijatelj Housa. Housi je slovenščina delala večje težave; neupravičeno so mu očitali, da po češko poje — tudi on je postal uporabna moč ansambla.

Jaz sem bil na odru vedno bolj domač in sem se moral vlogam previdno izmikati. Zaupali so mi jih toliko, da bi jih ne bil mogel niti memorirati, razen tega pa sem tudi želel, da bi vloge vsaj deloma razlikoval in jih podprl s svojim mladim igralskim darom. Gledališče je dobilo ljubitelja, kakor ga že dolgo ni imelo, zato ga je hotelo izrabiti v vsem obsegu. Temeljito sem se pripravljaj na svojo prvo klasično vlogo, o katere zahtevnosti me je dovolj poučila dunajska šola. Z verzi so ravnali moji tovariši zelo zelo čudno, moj vzgled pa je posredoval zares užitek. Moj Mortimer v *Mariji Stuart* si je izvojeval pomembno

zmago, predvsem pri dijaški mladini, ki je v Deželnem gledališču močno odločala — vsaj v avditoriju. Moja priljubljenost je rasla, krog znancev se je širil, tudi meni je bila Ljubljana vedno bolj in bolj všeč. — — —

Naključen, raznorodni program ljubljanske Drame je bil pisan kakor cvetoč travnik. Sestavljale so ga redke igre klasikov, vseboval pa je veliko dunajskih lokalnih, po potrebi prirejenih burk. Režiserju Inemannu ni ostajalo vedno dovolj časa, da bi se bil nadrobneje ukvarjal z dramaturgijo in mladimi igralci. Vsak je igral po svoje. Mene je opazil nemški režiser Held in me povabil v pisarno, da se pogodiva za nastop. Engelbert Gangl, jezen ob vabilu ravnatelja W. Schlesingerja, da bi pri njem igral Maksa Piccolominija, je začel po očetovsko paziti name. Mnogo ni dosegel, ker ni bil gledališnik. Jasno je bilo, da v Ljubljani razen igralske gotovosti ne bom nič pridobil, vendar tudi ta gotovost ni bila v škodo. Na pobudo pesnikov Antona Aškerc, Ferjančiča, Cankarja, slikarja Josipa Germa so se mi vendarle nekoliko odprle neke možnosti. Seznanjal sem se z ljudmi, ki so se vračali iz velikega sveta z željo, da bi podirali in gradili, in jaz sem se z veseljem priglasil v njihovo tovarišijo.

Rudolf Deyl sur sa première année à Ljubljana

Au milieu du dernier avril Rudolf Deyl (1878—1972) est mort dans sa maison à Prague. Il était un des grands acteurs tchèques de l'époque précédente qui aida à poser les fondements du théâtre professionnel en Slovaquie il y a soixante-dix ans (1898—1902), quand il fut notre premier Roméo et premier Laert et interprète de plusieurs rôles de notre répertoire. Dans son livre »Le rideau est tombé« (Prague 1946) il destina un chapitre spécial à Ljubljana. Au lieu d'un article nécrologique nous publions ici — dans la traduction du professeur V. Smolej — quelques paragraphes, qui nous offrent un tableau théâtral de notre ville à la fin du siècle passé et nous parlent des débuts de l'acteur sur la scène de Ljubljana.

Ko je bil ta zvezek že pripravljen za tisk, je prišlo sporočilo: poslovala sta se dva ugledna slovenska gledališka delavca,

mr. FEDOR GRADIŠNIK in dr. ANDREJ BUDAL

Bila sta predstavnika istega rodu, rojena skorajda ob istem času in njuno življenje je zastalo skorajda na isti dan (Gradišnik: 20. 1. 1890 — 5. 6. 1972, Budal: 31. 10. 1889 — 7. 6. 1972). Oba sta v posameznih obdobjih svojega življenja usodno posegla v razvoj domačega gledališča in vodila sta dve slovenski gledališki hiši — Fedor Gradišnik v Celju, Andrej Budal v Trstu. Oba sta namenila dober del svojih prizadevanj tudi raziskovanju preteklosti slovenskega gledališča.

Hvaležni smo jima za njuno delo.